

BÜYÜK TÜRKÇÜ FİKİR ADAMI

GASPIRALI İSMAİL BEY

AR. GÖR. NESRİN GÜLLÜDAĞ

Gaspıralı İsmail Bey, gazeteci, yazar, yayımcı, başarılı bir eğitimci, fikir ve siyaset adamıdır. O, sadece mensup olduğu Kırım Türklerine değil, Rusya hâkimiyeti altında bulunan tüm Türk boylarına hizmet etmiş, onlardaki millî birlik şuurunu canlandırmaya çalışmış mümtaz bir şahsiyettir. Rusya dahilinde yaşayan Türklerin sosyal, kültürel, siyasî, ekonomik yönlerden geri kalmış olmasından üzüntü duymuştur. Halkı aydınlatmak, için çareler düşünmüş ve bu amaçla çok çeşitli faaliyetlere girmiştir. Özellikle eğitim sahasında yaptığı reformlarla çok önemli bir rolü üstlenmiştir.

Gaspıralı İsmail Bey, Sovyet yönetiminin Türklerin dil, din, tarih ve millî kültürlerini eritip yok etme gayretlerini dikkatle izliyordu. Her konuda ortak değerlere sahip olan bu boylara coğrafî olarak sun'î sınırlar çizilerek, mecburî iskân politikaları uygulanıyor, sistemli bir şekilde tarihlerinden medeniyetlerinden koparılmaya çalışılıyordu. Gaspıralı İsmail Bey, Rusların İlimskiy metodu ile bu Türkleri Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma siyasetini Türklüğün geleceği için büyük bir tehlike olarak görüyordu. Rus Eğitim Bakanı Tolstov' un şu sözleri Gaspıralı İsmail Beyi endişelerinde haklı kılmaktadır. *“Rus olmayan milletleri eğitip aydınlatmanın ve onlara Rusluk ruhunu açılmanın, devletimizin takip ettiği siyaset bakımından son derece ehemmiyetli olduğu kanaatindeyim. Anavatanımızın sınırları dahilinde yaşamakta olan bütün yabancı milletlerin eğitimi onları kayıtsız şartsız Ruslaştırma ve Rus halkı ile kaynaştırma hedefini gütmelidir.”*¹ Hâlbuki Türkler kurmuş oldukları devletlerin sınırları içinde yaşayan çeşitli ırk, din ve mezheplere mensup olan milletlere böyle bir politika hiçbir zaman uygulamamıştır. 1440 yılında Edirne baş hahamı Sarafati, Avrupa'da din ayrımı yüzünden zulme maruz kalan Yahudilere gönderdiği mektubunda “Türki-

1. Mehmet Saray. *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*. İstanbul 1993 s.28.

ye'ye geliniz. Burada herkes kendi ağacının altında rahat yaşar, bu memleketin ahalisi iyiliksever ve daima insanların yardımcısıdır” der.²

Bu sorunları yakından bizzat yaşayan Gaspıralı İsmail Bey yabancı hâkimiyeti altında yaşayan soydaşlarını uyandırıp, onların seslerini duyurabilmek için yayın yoluyla faaliyete geçti. Önce Rusça *Tavrida* gazetesi ve *Tonguç* dergisini çıkardı. 1883'te Kırım Tatarlarının ilk Türkçe gazetesi, Rusya Müslümanları arasında da Türkçe yayımlanan üçüncü gazete olan *Tercüman-ı Ahval-i Zaman* adlı gazeteyi çıkardı.³ Bu gazete yalnız Kırım için değil yaydığı dil ve fikir birliği ile âdeta tüm Türklerin yayın organıydı. Gaspıralı İsmail Beyin, yayınları arasında fikirlerini, görüşlerini yaydığı en önemli yayın organı olan *Tercüman*'ın çok müstesna bir yeri vardır. 1883-1918 yılları arasında 35 yıl süreyle aralıksız olarak çıkan *Tercüman* gazetesi aracılığı ile yaydığı fikirler şunlardır:⁴

1. Okullarda Avrupaî anlamda eğitim yapılması. 2. Türkler için ortak bir yazı meydana getirilmesi. 3. Kadının esaretten kurtarılması. 4. Rusya Türklerinin iktisadî hayata katılmaları. 5. Dinî idarelerin düzeltilmesi. 6. Yardımlaşma cemiyetlerinin kurulması.

Rusların İlimskiy metodu ile Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerini hızlandırmaları, Gaspıralı İsmail Beyi büyük bir endişeye sevk etmiştir. Rusların yaptığını Türklüğün geleceği için büyük bir tehlike olarak görüyordu. Ona göre, Rusya idaresinde yaşayan Müslüman Türk toplulukları için bir tek çıkar yol kalıyordu: O da millî ve dinî varlıklarını devam ettirebilmek için, yetersizliği iyice anlaşılmuş olan eski usul eğitimi bırakarak yeni eğitim sistemini kabul etmek ve bir an evvel geri kalmışlıktan ve Rus sömürsünden kurtulmak.⁵ İşte bu maksatla, “usûl-i cedîd” adını verdiği yöntemle eğitim reformu gerçekleştirdi. İlk “usûl-i cedîd” kız okulunu ablası Pembe Bolatukova'ya açtırdı. Ardından Rusya Türklerinin ilk kadın dergisi *Alem-i Nisvan* (kızı Şefika Gaspıralı idaresinde), ilk çocuk dergisi *Alem-i Sibyan* ve mizah dergisi *Ha Ha Ha*'yı çıkarttı.⁶

2. Ahmet Cevat Eren, “Türkiye’de Göç ve Göçmen Meselesinin Başlaması İlk Kurulan Göçmen Komisyonu”, *Türk Dünyası 1996*, sayı 2, s.10.

3. *İslam Ansiklopedisi*, cilt 13, İstanbul 1996, s.392.

4. Nadir Devlet, *İsmail Bey (Gaspıralı)*, Kültür Bak. Yay. Ankara 1988, s.54.

5. Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.28.

6. *a.g.e.*, s.394.

Gaspıralı İsmail Bey, *Tercüman* gazetesi aracılığıyla ortaya attığı fikirlerle Türk dünyasının ilerleyebilmesi için *dilde, fikirde, işte birlik* sloganı ile İstanbul Türkçesine yakın ortak bir yazı dili kurulmasını istiyordu.⁷ Dünyada hiçbir dilin iki alfabeti yokken, hâlbuki Türkçenin yirmiyi aşkın alfabeti vardı. Türk dünyasının kültürel bütünleşmesinin ilk şartı alfabe birliğiydi.

Gaspıralı İsmail Bey, dilde birliğin üç noktaya dikkat edilerek gerçekleştirilebileceğini savunuyordu:⁸ 1. Türk dilini yabancı unsurlardan temizlemek. 2. Okuyana da yazana da anlaşılmayan Arapça ve Farsça tabirlerden vazgeçmek. 3. Mahallî tabirler yerine Osmanlıcadakilerini kullanmak.

Sade bir yazı diline taraftar olan Gaspıralı İsmail Bey, otuz yıl çıkardığı *Tercüman* gazetesinde de böyle arı bir dil kullanmıştır. Bu dil, Kazan'da, Türkistan'da, Azerbaycan'da Osmanlı Türkleri arasında hemen hemen tüm Türkler arasında anlaşılabilirdi.

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde *Tercüman* gazetesi için şöyle der: “Tercüman gazetesini Şimal Türkleri olduğu kadar, Şark Türkleri ve Garp Türkleri de anlardı. Bütün Türklerin aynı lisanda birleşmelerinin kabil olduğuna bu gazetenin vücudu canlı bir delildir.”⁹

Dil, onun üzerinde durduğu konulardan en önemlisiydi. Dil ve kültür alanında birleşmeyen bu Türk topluluklarının millet hâline gelemeyeceğini düşünüyordu. Dil birliği sağlandığı zaman her türlü engelin aşılabileceğini biliyordu. Çünkü dil, millet hayatında geçmiş ile bugünü birbirine bağlayan bir köprü, geleceğimizin ise teminatıdır. Türkler zaman zaman din değiştirmişlerdir. Fakat dilini örf ve âdetlerini değiştirdiği zaman yok olup gitmiştir. Türklüğü meydana getiren en önemli unsurlardan birisi, Türklüğün dilidir. Dil, millî kültürün yayılmasında, millî duyguların canlı tutulmasında, bağımsızlığın korunmasında en büyük etkidir. Bağımsızlık ve millî bütünlüğün korunup sürdürülmesi ancak dil ile mümkündür. Türk milleti geçirmiş olduğu sayısız felâketlerden geleneklerine, millî benliğine, diline sahip çıktığı için korunabilmiştir. Bir millet eğer diline, millî benliğine sahip çıkmazsa, esaret altına girmeye, eriyip yok olmaya mahkûmdur. Gaspıralı yaşamı boyunca bu endişeyi taşımıştır.

7. Zeynep Korkmaz, “Türk Dünyası ve Ortak Yazı Dili Konusu”, Uluslar Arası Türk Dili Kongresi 1992, TDK Yay., Ankara 1996, s.190.

8. Nadir Devlet, *a.g.e.*, s. 56.

9. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul 1976, s.5.

Gaspıralı İsmail Bey, bu çalışmalarını sırasında bir de fikir ve faaliyetlerinden endişe duyan Rus Hükümeti ve kendisine karşı olan tutucu çevreler ile mücadele etmekteydi. Çünkü, Rus olmayan halklara uygulanan baskı, şiddet ve millî kimliği unutturma politikası şartlarında, Gaspıralı İsmail Bey, bu Türk halklarını ortak bir dil ve kimlik etrafında birleştirmek için uğraşıyordu. Bu birleştirici faaliyetleri ile, Türklük âlemi için önemli bir rol ve görev üstlenmiştir.

Altmış üç yıla sığdırılmış meşakkatli ömrünü, tüm dünya Türklüğünün ilerlemesine, aralarındaki sevgi ve kardeşlik bağlarının kuvvetlenmesine adanmış, bu Türklerin millî birlik ve beraberlik içinde olup dağılmasını önlemiş bu ender insanın ölümü Türk dünyası için büyük bir kayıptır.

Türkün ilerlemesi için verdiği gayret, ömrünün son nefesine kadar devam etmiştir. *“Büyük Allahım 63 sene yaşadım. Bu hayatın otuz beş senesini Müslümanların uyanması, terakkisi ve teamülü uğrunda sarf ettim. Milletimin selâmet ve saadeti için elimden her ne geldi ise hepsini yaptım. Yarabbi, Ey Büyük Tanrım, meydana getirmek istediğim birçok şeyler daha vardı. Fakat buna muvaffak olmayacağım... Artık... Artık ne varsa hepsi senin... her şey senin elindedir Allahım...”*¹⁰ diyerek son nefesini veren Gaspıralı İsmail Beyin, ardından milyonlar göz yaşını döktü.

Ey Türk’ün şanlı kahramanı! Sen rahat uyu. Birbirimizden kilometrelerce uzakta yaşasak da, farklı alfabeler kullanarak her şiveyi ayrı bir dil, her boyu ayrı bir milletmiş gibi göstermeye çalışılsa da coğrafî olarak sun’î sınırlar çizilse de özümüzün bir olduğu, aynı atanın torunları olduğumuz tarihi gerçeğini değiştiremezler. Bugün Türk toplulukları kimliklerini yeniden kazanma mücadelesi vermektedir. Müşterek değerlerimize sahip çıktığımız zaman 21. asır, Türk asrı olacak. Artık akılcı politikalarla el ele verip bütün güçlükleri yenerek kaybettığımız zamanı kazanacağız. Türk Dünyası artık kaynaşma noktasına gelmiştir.

Dünyada Türk ve Türkçülük hareketi yaşadıkça O’ da ebedî olarak yaşayacaktır. Yazdığı yazılar, fikirleri bizler için bir rehberdir. Türk dünyası O’ nun adını hep hürmetle hatırlayacaktır. Onun fikirleri binlerce ruhta yaşıyor.

10. Cafer Seydahmet Kıvrıncı, Gaspıralı İsmail Bey, İstanbul 1934 s. 137-138.

*Sen kabrinde rahat uyu
Yarın senin hür bakışlı ırkın da
Altın devri terennümler edecek
Zira senin bıraktığın izlerde
Kadın, erkek bir genç neslin yürüyor...
Bizden senin ruhuna fatihalar, rahmetler
Unutulmaz hatıranı, kalp dolusu hürmetler.*

M. Emin Yurdakul

KAYNAKLAR

1. Ahmet Cevat Eren, "Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselesinin Başlaması İlk Kurulan Göçmen Komisyonu", *Türk Dünyası 1996*, Sayı: 2, s. 10.
2. Cafer Seydahmet Kırmırcı, *Gaspıralı İsmail Bey*, İstanbul 1934, s. 137-138.
3. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 13, İstanbul 1996, s. 392.
4. Mehmet Saray, *Gaspıralı İsmail Beyden Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul 1993, s. 28.
5. Zeynep Korkmaz, "Türk Dünyası ve Ortak Yazı Dili Konusu", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, TDK Yay., Ankara 1996, s.190.
6. Ziya Gökalp *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul 1976.
7. Nadir Devlet, *İsmail Bey Gaspıralı*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1988.